

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА:

***минуле, сучасне,
шляхи розвитку***

Збірник наукових праць

*Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету*

Випуск 7

ББК 63.3(4Укр) -7
У45
УДК 94(477)

Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: Наук. зап. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 7. – Рівне: РДГУ, 2002. – 130 с.

У збірнику вміщено статті науковців вищих навчальних закладів та музейних установ переважно Рівненщини, присвячені розгляду історико-мистецької проблематики західноукраїнських теренів. Певна частина матеріалу висвітлює різнобічні грані музичного мистецтва.

Для науковців, студентів, аспірантів та усіх тих, хто цікавиться вітчизняною історико-мистецькою проблематикою.

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Виткалов В.Г.** – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології Рівненського державного гуманітарного університету

Арцишевський Р.А.	– доктор мистецтвознавства, професор (Луцьк)
Афанасьєв Ю.Л.	– доктор філософських наук, професор (Київ)
Баканурський А.Г.	– доктор мистецтвознавства, професор (Одеса)
Бондарчук Я.В.	– кандидат мистецтвознавства, доцент (Острог)
Захарчук-Чугай Р.В.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Іваницький А.І.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Ільченко О.О.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Кияновська Л.О.	– доктор мистецтвознавства, професор (Львів)
Овсійчук В.А.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Прокопович Т.Ю.	– кандидат мистецтвознавства, доцент (Рівне)
Ричков П.А.	– доктор архітектури, професор (Рівне)
Смирнова Т.Б.	– кандидат мистецтвознавства, доцент (Рівне)
Станішевський Ю.О.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Троян С.С.	– доктор історичних наук, професор (Рівне)
Федорук О.К.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)

Упорядник тому: проф. **Виткалов В.Г.**

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 28 листопада 2002 р.)

Збірник зареєстрований Президією ВАК України як фахове видання з проблем мистецтвознавства (постанова №2409/2 від 9.02.2000 р.).

ISBN 966–602–053–X

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2002

- Ч. 25 (39).
3. Калинець І. “Треба вміти вчасно замовкнути, аби не стати нудним і банальним” (Інтерв’ю Я.Коваль з І.Калинцем) // День. – № 51 (99). – 1997.
  4. Калинцеві долі. Третя - синє небо (Інтерв’ю Романа Галана з Ігорем Калинцем) // Наше слово. – 1990. – № 28.
  5. Всі посилання на твори І. Калинця подаються за виданнями: Калинець І. Пробуджена муза. – Варшава: Вид. ОУН та Канадського інституту українських студій, 1991 (скорочено ПМ) та Калинець І. Невольнича муза. – Балтимор-Торонто: Українське незалежне видавництво “Смолоскип” ім. В.Симоненка, 1991 (скорочено НМ).
  6. Гусар-Струк Д. Невольнича муза, або “як орати метеликами”// Калинець І. Невольнича муза.
  7. Шевельов Ю. Про двох поетів з княжими іменами // Сучасність. – 1992. – № 4.
  8. Обвинувачувальний вирок у справі по обвинуваченню Калинця Ігоря Мироновича в злочинах, передбачених ст.ст. 62 ч. 1 і 179 КК УРСР // Калинець І. Пробуджена муза. – Варшава: Вид. ОУН та Канадського інституту українських студій, 1991.
  9. Калинцеві долі. Перша – камерна (Інтерв’ю Романа Галана з Ігорем Калинцем) // Наше слово. – 1990. – № 26.
  10. Боднар І. Надія і поривання // Дзвін. – 1995. – № 12.
  11. Кравченко Я. А чоловікові ще тільки-но п’ятдесят... // Дзвін. – 1991. – № 12.

Резюме

У статті розглядаються питання національно-культурного відродження Львова 60-х років ХХ століття та роль творчої молоді у цьому процесі. Мова ведеться про львівських “шістдесятників”, їх мистецькі погляди, становище у суспільстві, вплив на нову генерацію молоді української інтелігенції.

Висвітлюються критичні думки деяких мистецтвознавців та літературних критиків, аналізується роль та значення проведених у 60-х роках художніх виставок.

Summary

The question of the national reviving in Lviv in the 60-th of the XX century and the role of the art youth in this process is regarded in this article. It deals with Lviv representatives of the 60-ies who expressed their art views in painting, literature, graphics and other kinds of arts.

The critical views of some art and literary critics are disclosed and it is also marked the meanings of art exhibitions and their results.

УДК 808.5

М.В. Вакульчук

МИСТЕЦТВО КРАСНОМОВСТВА ТА ЙОГО РІЗНОВИДИ

Людина за своєю природою здатна чутливо відгукуватися на високе, благородне, величне. Високе – відгук величі душі. А сприяє цьому органічному зв’язку душі з високим – красномовство, яке має давні корені у світовій культурі.

Давня Греція, Давній Рим в епоху демократичного розквіту стали світовою скарбницею ораторського мистецтва. У філософських, риторичних, етичних трактатах тієї доби знаходимо цікаві і корисні роздуми про роль величної думки, животворящого і солодкого слова, які пробуджують і зворушують думку людини, творять дивосвіт добра і краси, незнищених

цінностей людства. Платон у діалозі “Горгій” наводить слова Сократа про “божественно велику силу красномовства” [4, С. 488].

Красномовство в античному світі вважали божественним, а на людину, яка володіла даром слова, дивилися як на Бога. Великий Цицерон вважав, що “істинний оратор своїм мудрим словом і впливом на людей не лише собі приносять славу, а й багатьом громадянам та й усій державі загалом приносить щастя і добробут” [7, С. 471].

У трактаті Горгія “Похвала Олені” автор стверджує: “Славою служить місту сміливість, тілу – краса, духу – розумність, мовленню наведеному – правдивість; все протилежне цьому – лише безславність. Слово – найвеличніший володар: видом мале і непомітне, а справи творить чудові – може страх припинити і печаль відвернути, викликати радість, посилити жалість” [3, С.27].

До недавнього часу були відомі більшою чи меншою мірою праці античних риторів Демосфена, Арістотеля, Цицерона, Квінтіліана та деяких інших авторів, частково й слов’янська риторична спадщина, особливо часів Київської Русі, ломоносівського періоду, епохи українського Ренесансу.

Дослідження останніх років виявили, що незмірні багатства зберігаються у рукописних відділах бібліотек у великих містах України та колишнього Радянського Союзу, осередках науки і культури, адже у XVII-XVIII сс. риторика була традиційною дисципліною.

Нове розуміння риторики ґрунтується на традиціях Арістотеля, у працях якого концепція змістовної риторики представлена у найбільш цілісному вигляді, на працях Ф. Прокоповича, М. Ломоносова, І. Галятовського, М. Сперанського, О. Мерзлякова, К. Зеленського, які продовжували і розвинули арістотелівський напрям у риторичі, а також на традиціях сучасних учених – Є. Ножина, А. Міхневича, С. Іванової, О. Юніної, Г. Сагач та інших, у працях яких відновлено цінний риторичний досвід, накопичений попередніми вченими.

Феофан Прокопович у роботі “Про ораторське мистецтво” стверджував, що силами красномовства ми допомагаємо друзям, засуджуємо нечесних, викриваємо засідки, перешкоджаємо розрухам безпутників, відвертаємо шкоду й небезпеки. Потім цим шляхом зав’язуємо і зберігаємо дружбу, ним же потішаємо до гноблених у нещасті, даємо розраду в дуже важких становищах, викорчовуємо ненависть, здобуваємо прихильність, втихомирюємо сварки і незгоди. Він вважав, що дар переконливого мовлення є той самий, що і дар лікування, бо лікування допомагає тілові, а переконливе мовлення лікує душі, в нещасті є захистом, у щасті – найбільшою прикрасою [6, С. 112].

Наука про красномовство виникла як спроба осмислити закономірності мовлення – мовлення буденного, утилітарного мовлення прозою, що в античному суспільстві цінувалося значно менше, ніж художнє, поетичне слово. Однак поруч з поетами, завжди поставали оратори – з промовами на судах, чи словом на політичні теми.

У системі освіти не застаріли вступні слова похвальної лекції з риторики професора Києво-Могилянської академії Феофана Прокоповича, який у 1706 р. так звернувся до студентів, які прийшли на першу зустріч із “княгинєю мистецтв – риторикою : “Молоді оратори! Поступивши до школи красномовства, знайте, що ви прагнете до такої почесної справи, яка сама по собі справді настільки корисна, що її належить викладати не лише для вашого добра, а й на благо релігії і Батьківщини. Вважаю, що при цьому не менше треба мені думати про мою галузь, навчання, ніж вам про ваші здобутки. Бо це є та цариця душ, княгиня мистецтв, яку всі обирають з уваги на достоїнство, численні бажують з огляду на користь, а лише деякі осягають, як внаслідок нерівних сил таланту, так і через обсяг самого предмета, а про власні похвали цього останнього поговоримо ширше у самій праці” [6, С. 103].

Джерелами красномовства Ф. Прокопович вважав природу, талант, освіту, тренування, наслідування, що збігається з уявленнями грецької та латинської класичних риторичних шкіл.

Цікавим, корисним для сучасних риторів є розділ “Про почуття” з “Риторики” Ф. Прокоповича, який виховував у своїх учнів-риторів (в їх ораторських виступах) такі почуття, як любов, тривога, надія, ревність, радість, гнів, гордість, печаль, страх, жах, обурення тощо. Цим він

обґрунтовував психологічну культуру оратора, який має бути талановитим митцем, щоб у душі слухача збудити необхідні почуття.

Новий етап у розвитку слов'янського красномовства відкривається іменем М. Ломоносова. Великий учений-енциклопедист, поет, він заклав основи сучасної російської літературної мови, став теоретиком красномовства як автор "Краткого руководства к красноречию". М. Ломоносов так визначив риторичну функцію: "Красномовство є мистецтво про всяку дану матерію красно говорити, тим самим схилити інших до своєї про це думки". Він визначив такі якості оратора, як душевні, особливо гострий розум і пам'ять, фізичні – сильний та приємний голос, хорошу поставу [2, С.542].

Структура публічного виступу за М.В Ломоносовим включає: вступ, тлумачення, твердження, закінчення. Для успішного впливу на слухачів він рекомендував добре знати людину, стан оратора, стан слухачів (вік, стать, освіту, звички, виховання тощо), силу красномовства. Він вважав, що оратор повинен володіти своїми емоціями, вміти збуджувати й гасити свої почуття, тоді слухачі будуть знати, що йому не байдужі інтереси аудиторії.

У пізніші часи велися наукові дослідження спеціалістів із проблеми усного переконуючого слова (М. Сперанський, О. Мерзляков, К. Зеленецький), які підкреслювали етико-естетичну цілісність красномовства, що виявляється у високій майстерності оратора творити гармонійний зміст та форму промови засобами усного, переконуючого слова на основі кращих зразків класичної риторичної, національного красномовства, власної риторичної творчості.

Сучасні види красномовства розрізняються на основі ораторського монологу. Відомі спроби виділити до десяти його видів: академічне, урочисте, соціально-політичне, судове, парламентське, соціально-побутове, дипломатичне, військове, церковно-богословське, торговельно-рекламне [5, С. 30-31].

Серед усіх видів красномовства, які досягли значного розквіту в античні часи, чільне місце посідало похвальне, урочисте красномовство, на характеристиці якого ми і зупинимось.

Похвальний (епідейктичний) вид красномовства мав непросту історію, свої злети (Горгій, Ісократ, Демосфен, Цицерон) і падіння (риторика софістів). Славнозвісний ритор Ісократ (436-339 рр. до н.е.) досяг величних успіхів у розвитку похвального красномовства, увічнив своє ім'я перлинами похвали: уславлення богів, героїв та їхніх подвигів. Розпочавши кар'єру ритора зі скромної посади логографа, який писав промови на замовлення багатих людей, пізніше Ісократ відкриває власну школу красномовства, з якої вийшла плеяда талановитих ораторів – політиків, юристів, риторів. Ісократ у своїх виступах приділяв посилену увагу не лише змісту виступу, а і формі ораторського виступу: симетрично побудовані фрази, вживання речень з однаковими закінченнями, використання метафор, порівнянь, ритмічне членування мовлення, використання рими, що наближало мовлення оратора до поезії.

Вершиною теоретичного осмислення і практичного застосування похвального красномовства, залишається риторична спадщина геніального Арістотеля, автора "Риторичної", "Поетичної" та інших праць, в яких детально й ґрунтовно розглядаються особливості кожного виду ораторського виступу.

У праці "Риторика" [1, С. 43] Арістотель описує об'єкти похвальної промови, визначає категорію прекрасного, перераховує прекрасні речі, називає добродетності, пише про уславлення блаженства, прославляє щастя; роздумує про співвідношення похвали і поради, описує посилюючі обставини, що сприяють похвальній промові.

Арістотель вважає, що прекрасним є все справедливе і справедливим – усе досконале; прекрасним є отримання приза, нагороди, пошана цінується вище за гроші. Прекрасними є ті вчинки людей, які здійснюються як бажані не для самого себе, а для інших; вчинки на благо Вітчизни, коли зневажається власна вигода; прекрасне все те, що є хорошим за своєю природою, хорошим не для даної людини, а саме собою. Прекрасне те, що стосується людини померлої, адже тут відсутній елемент егоїзму. Прекрасними є вчинки, здійснювані на благо інших людей. Прекрасним є благополуччя, бажане для інших, а не для самого себе, а також стосовно наших благодійників, оскільки це співвідносне зі справедливістю.

і речей. Ось як красномовно пише про це український ритор:

“Скільки є в нас визначних громадян і керівників, які, коли добре і розумно керують державою, коли хоробро ведуть справу на війні, дають нам матеріал для того, щоб виголошувати їм похвали, щоб їхня хоробрість не впала у забуття і щоб інших спонукати до подібних вчинків... І ще, невже не здається, що наша Батьківщина навіть мовчки благає допомоги красномовства, бо так багато її преславних подвигів поминається глибокою мовчанкою і тільки дещо, що тепер вона зробила, передано пам’яті нащадків...” [6, С. 116-117]. Цікавими і корисними для похвального красномовства є рекомендації славетного оратора щодо похвали особам і речам.

У “Похвалі особам” Ф. Прокопович детально аналізує п’ять основних джерел винайдення думки в похвальних промовах на честь осіб.

Це такі :

1. Природа людини, яка охоплює тіло й душу, причому перевага віддається чеснотам душі (снага розуму, пам’ять, міркування, знання).

2. Доля особи – включає в себе достойність роду, знаменитість і славу предків, могутність, багатство, силу, почесні, споріднення і дружбу з визначними мужами, начальниками... Відомо, що категорія “долі” є притаманною ментальності українського народу, хоча, на жаль, через певні історико – політичні обставини наше суспільство нині втратило чимало з названих характеристик, у свідомості людей архаїзувалися деякі з цих понять, слів.

3. Навчання – показує рівень знань особи: де, як, у кого виховувалася особа, кого мала наставником, де була проведена юність, якими науками і мистецтвом займалася особа, чи багатьох втішала; яких мала друзів, яких суперників; чи перевершувала їх талантами, похвалами, пильністю.

4. Вчинки, дії особи – невичерпний матеріал для похвал! На думку Феофана Прокоповича, з якою важко не погодитися, це є істинно особисте, наше, здобуте власними зусиллями, бо “природа нам не підвладна”. Тому великий український ритор наполегливо рекомендує: “Усю силу розуму треба спрямовувати на обдумування вчинків того, кого хвалиш, удома, поза домом, під час миру чи війни” [6, С. 385]. Хід роздумів оратора при цьому може бути таким: що вчинив розумно, мужньо, помірковано, справедливо?

5. Обставини, другорядні дані, як вважає Феофан Прокопович, сприяють легкому дослідженню дії, що саме в певному місці, часі зробила особа, щоб вони сприяли ще більшому звеличенню вчинків. Він наполягає на тому, що саме дії повинні займати більшу частину промови. А про інші речі можна і треба говорити коротше, говорити в тому випадку, якщо вони сприяють похвалі. В інших випадках їх можна опускати.

Похвали речам, предметам, а особливо народам і містам, дають цікавий риторичний матеріал для роздумів сучасного ритора. Адже їх творити дещо складніше, ніж похвали живим особам, а тому виховання універсальної, гармонійної, гуманістичної риторичної особистості мислилося класиками українського красномовства, як і античними риторами, як обов’язкові вправи істинного оратора, здатного про все говорити переконливо, ефективно, гарно.

Ці похвали не повинні створюватися, як писав Феофан Прокопович, задля них самих, хіба що для вправи, тренування і задоволення. Похвали можуть бути місцям, звірам, рослинам, будівлям, знаряддям зброї, містам і народам, горам, лісам, рікам тощо [6, С. 386].

Їхні риси – стислість, ємність змісту, творення похвали через опис корисних людині, гідних подиву властивостей, а шкідливе, погане автор рекомендує опустити, приховати. Отже, красу речей оратор описує, а користь – пояснює. У творах мистецтва, будівлях, храмах, портретах, військових машинах тощо оратор описує, пояснює спритність, міцність, блиск, розстановку, прикраси, корисність та інше.

Отже, стиль похвальної, прикрашеної промови повинен дарувати естетичне задоволення, а мета – переконати слухача, що особа або річ є саме такими, якими вони показані у похвалі.

Особливий дар оратора – майстра похвального жанру красномовства за Ф. Прокоповичем

– це вміння побачити найкраще в людях і майстерно показати це іншим людям.

Таким чином риторика як гуманітарна наука формує культуру мислення, культуру мовлення, культуру вчинку оратора, а через нього і аудиторії засобами благодатного, дієвого, впливового, етичного слова, а красномовство оратора в усі часи формувало високу духовність аудиторії, несло заряд моральної краси, довершеності.

Джерельні приписи

1. Античные риторики. – М., 1978.
2. Ломоносов М.В. Избранная проза. – М., 1986.
3. Ораторы Греции. – М., 1985.
4. Ораторское искусство как вид общественной деятельности : Материалы университета лекторов г. Москвы / Сост. Г.С. Елигулашвили. – Вып. IV. – М., 1989.
5. Платон. Собр. соч. В 4 т. – М., 1990.
6. Прокопович Ф. Філософські твори. – Т. 1. – К., 1979.
7. Цицерон М.Т. Три трактата об ораторском искусстве. – М., 1972.

Резюме

У статті розглядається суть та значення красномовства. Визначені види загального, специфіка й особливості похвального красномовства.

Summary

In article consider essence and value oratory. Was considered type's of general, specifics and particularity approving oratory.

УДК 726. 5

О.Ю. Пустовіт

СУЧАСНИЙ СТАН Й ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ ТА ТИПІВ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ В УКРАЇНІ

Сучасна храмовбудівельна ситуація в Україні показує, що такий тип громадських будівель, як храм, вступає у нову стадію еволюційного спадкоємного розвитку. На сучасному етапі в архітектурі українських православних храмів відбувається формування нових функціональних ознак, продовжується розвиток традицій храмовбудування, розширюється типологія культових споруд та їх комплексів. Аналіз існуючої на сьогодні мережі новозбудованих релігійних закладів та низка публікацій з означеної тематики дають змогу визначити основні тенденції формування архітектури церковних споруд і храмових комплексів [1, 7, 9, 10] .

У відповідь на сучасні духовні потреби суспільства, його соціальне замовлення функціонально-планувальна організація культових споруд набуває нових рис шляхом виокремлення і добору найнеобхідніших та найвиразніших зразків складових храмів і храмових комплексів, що формувалися впродовж багатовікової історії свого розвитку. До таких складових належать типи храмових споруд та церковних утворень, функціональна організація храмів і їхніх комплексів, типи архітектурно-планувальної структури та об'ємно-просторові вирішення.

У контексті історичного розвитку розглянемо основні типи церковних споруд і комплексів, визначимо, яким чином вони відображені в новітньому храмовбудівельному процесі. У теперішній час становлення та розвитку православних релігійних організацій набули поширення такі

ЗМІСТ

<i>Передмова</i> .....□	3
 Розділ I. ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ	
<i>Кубицька Н.В.</i> Походження та художні особливості глиняної іграшки Волинського Полісся (на матеріалах с. Кульчин)	8
<i>Луній Т.Ф.</i> Художньо-образна та семантична структура геометричного орнаменту західнополіських рушників.....	18
<i>Михайлова Р.Д.</i> Регіональні ювелірні прикраси Волині X – початку XI ст. (за матеріалами речових скарбів)	27
<i>Бондарчук Я.В.</i> Синтезування середньовічних та ренесансних принципів художньої стилізації в декоративно-ужитковому мистецтві Острозького осередку другої половини XVI – першої половини XVII ст.	47
<i>Смирнова Т.Б.</i> Формування середньовічного мистецтва Польщі в контексті західних та східних впливів □	53
<i>Пономарьова Т.О.</i> До історії ілюстрування волинського циклу творів В.Г. Короленка (за матеріалами збірки фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею)	59
<i>Граб О.В.</i> Національно-культурне відродження та творчі мистецького життя Львова 60-х років XX століття	67
<i>Вакульчук М.В.</i> Мистецтво красномовства та його різновиди	73
<i>Пустовіт О.Ю.</i> Сучасний стан й основні тенденції розвитку мережі та типів православних храмів в Україні	78
 Розділ II. ТЕОРЕТИКО-МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	
<i>Сметана О.П.</i> Особливості використання здобутків імпресіоністичної техніки у хоровій вітчизняній музиці кінця XIX – початку XX століття	85
<i>Михайлова О.Г.</i> “Мелодія”: слово і образ в естетиці Валентина Сильвестрова.....	93
<i>Прокопович Т.Ю.</i> Церковна архітектура української діаспори в структурі вітчизняної традиції .....□	102
<i>Брилін Е.Б.</i> Технологія музичної творчості в контексті проблем культури	107
<i>Виткалов В.Г., Мельник Я.М., Борейко Г.Д.</i> Установи культури і освітянська мережа: тенденції та проблеми функціонування (на прикладі Рівненщини)	111
 Розділ III. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ	
<i>Прокопович Т.Ю.</i> Українська культура XX століття у дзеркалі політики / Виткалов В.Г. Українська культура. Сторінки історії XX століття. – Рівне: Ліста, 1999. – 435 с.....	119
<i>Кир’яничук Б.М.</i> Герменевтика мистецького творення / ГАНС-ГЕОРГ ГАМАДЕР. Вірш і розмова ЕСЕ / Переклад, передмова та примітки Т.Гаврилів. -Львів: Незалежний культурологічний часопис “Ї”, 2002.– 188 с.....	122
<i>Морозова Т.П.</i> Мистецькі обрії ‘ 2000: Альманах: Науково-теоретичні праці та публіцистика /Академія мистецтв України / Головна наук. ред. І.Д.Безгін. – К.: КНВМП “Символ - Т”, 2002. – 461 с.	124
<i>Відомості про авторів</i>	128